

Gedeelte uit de openingswoorden uitgesproken bij de opening van de tentoonstelling met het werk van Jacqueline de Graaf op 20 december 2012 in het Mariapark in Sittard-Geleen door *Peter Fransman, directeur van Museum Het Domein*.

Dames en heren,

Jacqueline Christine van Waalwijk van Doorn-de Graaf werd geboren op 26 december 1923 te Malang in Indonesië, indertijd nog Nederlands-Indië, en heeft daar tot haar tiende gewoond. Malang ligt op Oost Java en ligt ongeveer 80 km ten zuiden van Soerabaja op een hoger gelegen deel van het eiland waardoor het er aangenaam vertoeven is. Een in die tijd moderne stad met veel Art Deco gebouwen en mede bekend door het feit dat mevrouw McLeod-Zelle er woonde. Misschien zegt deze naam u niets, maar zij is beter bekend als Mata Hari. Indië heeft op alle mensen die daar gewoond hebben, en ook al zijn zij jong vertrokken, een belangrijke invloed gehad. De kunstvormen van daar, het andere levensritme, de geuren, kleuren en temperaturen laten een onuitwisbare indruk achter. Een indruk die altijd een rol zal blijven spelen in iemands verdere leven. Na een driejarige HBS opleiding heeft mevrouw De Graaf, tijdens de Tweede Wereldoorlog, de middelbare opleiding NS (fraaie handwerken en kunstnaaldwerk) gevolgd aan de “Industrie-school Voor de Vrouwelijke Jeugd” in Amsterdam.

Wat was dat nu voor een opleiding? Ik heb mij daar eens in verdiept en vond het volgende:

De school was ontstaan door het initiatief van een gedreven predikantsweduwe, Anna Maria Margaretha Storm-van der Chijs.

Zij was kennelijk een feministe van het eerste uur (Wilhelmina Drucker en Aletta Jacobs waren nog niet geboren !), want ze begon in 1846 grote reizen te maken in Europa, naar Zuid-Afrika en vooral naar Amerika toen zij 34 jaar oud was.

In Afrika stichtte ze en passant een kolonie en stuurde er weeskinderen uit Nederland naar toe omdat ons land in haar ogen al overbevolkt genoeg was.

In Amerika kwam ze in contact met de Quakers, die vonden dat mannen en vrouwen gelijke rechten en plichten moesten hebben en ze verdiepte zich in hun opvattingen over onderwijs voor vrouwen. Toen ze weer terug was heeft ze hemel en aarde bewogen om in Amsterdam een school van de grond te krijgen voor meisjes, zodat ze in het tijdperk van beginnende industrialisatie een beroep zouden kunnen leren.

Mevrouw Storm – Van der Chijs hield veel lezingen voor heren van de betere stand, die zich er over verbaasden dat ze werden toegesproken door een vrouw, keurig gekleed, dat wel.

Het is tenslotte gelukt om met steun van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen een school te beginnen op de Herengracht hoek Brouwersgracht met 22 leerlingen.

Een pijnlijk detail in het hele verhaal is dat mevrouw Storm-van der Chijs niet werd uitgenodigd voor de officiële opening in 1865. Het was een unieke school, die duidelijk in een behoefte voorzag, want het aantal leerlingen groeide zo snel dat na twee jaar al een nieuwe locatie moest worden gezocht en daadwerkelijk ook werd gevonden in de Kerkstraat en dat met uiteindelijk ook de steun van de Gemeente Amsterdam. In 1881 werd gestart met de bouw van de school op de Weteringschans.

De begin jaren waren vol van idealen van de zogenaamde kunstnijveraars waarbij men het volk wilde verheffen door middel van kunst. Met name de toegepaste kunsten waren daarbij een vehikel. Zo werd er niet neergekeken op goedkope materialen, en textielkunst was meer dan voorheen een serieuze tak van sport. Ook de kunstopleidingen op alle niveaus werden serieus genomen door de ontwerpers. Die idealen klonken nog lang na op de opleiding waar Jacqueline de Graaf haar opleiding volgde in Amsterdam. Een ambachtelijke

opleiding, waarbij ik denk dat zij een groter talent had dan menigeen die deze opleiding volgde omdat zij niet alleen een gevoel voor materiaal had, maar ook een autonome benadering van haar vak.

Ik heb in 1989 een grote studie gedaan naar deze ontwikkelingen en naar een kunstenaar en academie directeur Harm Ellens. Hij sprak het volgende in 1900 tijdens een lezing uit: *“De toestanden van onze dagen vormen een schakel in den evolutieketen die eindeloos is, en met de tijden voortgaat. Alles voert naar de organisatie van den arbeid en, eenmaal dit groote vraagstuk opgelost in het belang van de gemeenschap en elk individu vrijgemaakt van de knellende banden van de bestaande zorg, is er geen belemmering meer om, elk naar zijn aanleg zich toe te leggen op kunst en ambacht.”* In dat licht moest ook de opleiding aan de Industrieschool voor Vrouwelijke Jeugd gezien worden.

Maar het leven ging verder voor Jacqueline en het waren niet de makkelijkste tijden. De oorlogsjaren stonden voor de deur en in het laatste jaar van de bezetting was zij koerierster voor de Binnenlandse Strijdkrachten.

Na haar opleiding heeft ze een korte tijd lesgegeven in handwerken, waarna zij een zelfstandige kunstenaarspraktijk is begonnen.

Zij is een vrouw die maatschappelijk betrokken was. Verzetswerk was daarbij een vanzelfsprekendheid maar ook bijvoorbeeld het lot dat zij zich aantrok - ook na de oorlog - van de slachtoffers. Die betrokkenheid uitte zij bijvoorbeeld door het verwerken van stof voor de gehate Davidsterren die de Joodse bevolking in de oorlog op hun kleding moesten dragen in een kunstwerk. Dit ter herinnering aan het afschuwelijke lot van velen. Wat dat betreft gebruikt zij in haar werk een veelheid aan technieken en materialen. Zij beheerst deze op een onnavolgbare wijze.

Dames en heren, ik wist niet wat ik zag toen ik hier de eerste keer bij deze tentoonstelling binnenkwam. Wat een ambachtelijkheid, wat een materialenkennis en wat een inzicht in hoe de dingen te maken. Maar dat is niet

het enige bijzondere: namelijk de thema's in haar werk verraden dat het hier om een vrouw met diepgang gaat. Een vrouw die in staat is om zaken aan elkaar te koppelen die allemaal met de zintuigen te maken hebben. Muziek speelt duidelijk een rol in haar werk, maar ook poëzie getuige een publicatie waarin gedichten en haar werk worden gecombineerd (<http://www.de-graafse-art-foundation.nl/sv150112/indexSV.html>). U merkt dat in de bijzondere installatie die hier rond haar werk is opgesteld.

Maar naast alle muzikale en poëtische zaken wordt natuurlijk allereerst de kijker geprikkeld door wat hij ziet. Ik zal maar zeggen: *het oog wil ook wat*. Je kijkt naar het werk en dan gebeurt het... de magie slaat toe! Want Jacqueline de Graaf is in staat om met haar werk de ziel binnen te dringen. Wanneer je jezelf er voor open stelt dan heeft dit werk zelfs een therapeutische werking en dat zal het zelf voor haar ook gehad hebben. Moet u zich eens voorstellen dat u zelf dit werk zou moeten maken. De concentratie, het repeterende werken, en dan de gedachten die aan de gang gaan. Over het einddoel dat het werk moet zijn en als het ware wordt het dan een reis. Een reis naar het onbekende in je eigen hoofd. Een reis waar het mogelijk zelfs belangrijker is om de reis te maken dan het einddoel. Dit is zeer overdrachtelijk te gebruiken voor alles. Maar ik denk zeker dat Jacqueline de Graaf veel heeft zitten denken tijdens haar werken en dat wij te maken hebben met een – met alle respect - op de foto's te zien vrolijk lachebekje maar dat onder deze lach een zeer spirituele vrouw onder schuil gaat.

Dat kan toch niet anders wanneer je haar thema's bekijkt zoals:

- Kosmos en aarde
- Seizoenen
- Leven en laten leven
- Persoonlijke bespiegelingen
- Waterkracht
- Tijd van Zeeën
- Oorlog en Vrede

Jacqueline de Graaf maakt een reis in haar hoofd en een reis door het leven. En wanneer je reist doe je ervaring op. En zoals ik al zei, de reis is dan misschien belangrijker dan het einddoel. Daar heeft de Griekse dichter Kavavis een gedicht over geschreven en dat vertaald is door Hans Waren en Mario Molengraaf: Ik beschouw dit gedicht zelf meer als een mooi verhaal, en een wijze les dan puur als een esthetisch gedicht.

Ithaka

*Een levenslied van de Griekse dichter
Kavafis. Vertaald door Hans Warren en
Mario Molegraaf*

Als je de tocht aanvaard naar Ithaka,
Wens dan dat de weg lang mag zijn,
Vol wederwaardigheden, vol belevenissen.
De Kyklopen en de Laistrygonen,
De woedende Poseidon hoef je niet te vrezen,
Zulke ontmoetingen zul je nooit hebben op je weg
Wanneer je denken verheven blijft, verfijnd
de emotie die je hart en lijf beroert.
De Kyklopen en de Laistrygonen,
Die woedende Poseidon zul je niet tegenkomen
Wanneer je ze niet in je eigen geest meedraagt,
Wanneer je geest hun geen gestalte voor je geeft.

Wens dat de weg dan lang mag zijn.
Dat er veel zomermorgens mogen komen
Waarop je heel dankbaar, heel blij
Onbekende havens zult binnenvaren;
Dat je mag pleisteren in Phenicische handelssteden

Om mooie dingen aan te schaffen
Van parelmoer, koraal, barnsteen en ebbenhout,
En opwindende geurstoffen zoveel je krijgen kunt;
Dat je talrijke steden in Egypte aan mag doen
Om veel, heel veel van de geleerden op te steken.

Blijf wel denken aan Ithaka.
Daar aan te komen is je doel.
Maar overhaast de reis in geen geval.
't Is beter dat die vele jaren duurt en
je pas als oude man bij het eiland aanmeert,
rijk door wat je onderweg verwierf,
zonder verwachting dat Ithaka je rijkdom schenken zal.

Ithaka schonk je de mooie reis.
Bestond het niet, dan was je nooit vertrokken.
Maar meer heeft het je niet te bieden.

En vind je het armzalig, Ithaka bedroog je niet.
Zo wijs geworden, met zoveel ervaring
Heb je al wel door waar Ithaka's voor staan.

Lieve mevrouw De Graaf,

Ik heb over u gesproken om mensen deelgenoot te maken van uw werk. Ik ben daarbij niet ingegaan op de individuele werken omdat ik deze zo persoonlijk vindt, dat ik denk dat de persoonlijke beleving ook door mensen zelf ervaren moet worden om de werken op hun beurt weer persoonlijk voor hen te maken. Uw inspiratie is een innerlijke inspiratie. Een spiritualiteit die op allerlei manieren naar voren komt. Of het nu om de grote levensthema's gaat, of de werken die bedoeld zijn voor kinderen. Als kijker wordt je heen en weer geslingerd tussen emoties, troost en beschouwing. Naïeve sprookjesafbeeldingen en abstractie contemplatieve werken. Voor iedereen is er werk dat aanspreekt. Uw werk raakt meerdere zintuigen aan. U merkt wel, als laatste deel van mijn voordracht richt ik mij persoonlijk tot u. U heeft veel betekend voor anderen. Voor uw zes kinderen, voor uw omgeving, voor de mensen waarvoor u in de oorlog als koerierster heeft gewerkt en voor alle mensen die ook vandaag

deelgenoot worden van uw werk. U heeft bijgedragen aan de zingeving voor vele mensen. U heeft iets betekend door uw werk en uw zijn. U heeft als het ware een steen verlegd in een rivier, waardoor de waterstroom anders is gaan lopen. Ik gebruik zelden in mijn werk gedichten omdat ik dat zeer persoonlijk en soms zelfs te hoogdravend vindt. Maar ter afsluiting draag ik graag een laatste gedicht aan u op omdat u een verschil heeft gemaakt.

BRAM VERMEULEN

De steen

Ik heb een steen verlegd in een rivier op aarde.
Het water gaat er anders dan voorheen.
De stroom van een rivier hou je niet tegen.
Het water vindt altijd een weg omheen.

Misschien eens, gevuld door sneeuw en regen,
neemt de rivier mijn kiezel met zich mee.
Om hem dan glad en rond gesleten
Te laten rusten in de luwte van de zee.

Ik heb een steen verlegd in een rivier op aarde.
Nu weet ik dat ik nooit zal zijn vergeten.
Ik leverde bewijs van mijn bestaan.

Omdat door het verleggen van die steen
Het water nooit dezelfde weg zal gaan